

ЎТМИШГА НАЗАР

7 ЖИЛД, 11 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
ТОМ 7, НОМЕР 11

LOOK TO THE PAST
VOLUME 7, ISSUE 11

ТОШКЕНТ-2024

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Аминова Азиза Марксовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Навоий давлат педагогика институти

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент ирригация ва кишлок
хужалигини механизациялаш
муҳандислари институти
Миллий тадқиқот университети

Худайкулов Тулқин Дўстбоевич
Тарих фанлари доктори (DSc)
Шаҳрисабз дала педагогика институти

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Халикова Раҳбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Маҳкамova Надира Раҳмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафасева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Хайдаров Ғайратбек Мирзапўлатович
тарих фанлари доктори, профессор,
Андижон давлат университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Тожибоев Музаффар Турдибоевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ИИВ Академияси

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Саипова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc), профессор
Ўзбекистон Миллий университети

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Мирзалиев Улуғбек Бегмурзаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Гулистон
давлат педагогика институти

Нуруллаева Шоира Кушназаровна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Урганч давлат университети

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Джоробекова Айнура Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонқулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исаков Баҳадир Нигматуллаевич
тарих фанлари номзоди,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Холмуродов Дилшод Рашидович
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), Жиззах давлат
педагогика университети

Тўхтабасев Аъзамжон Шарипхўжаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Наманган давлат университети

Халмуратов Бахтиёр Режавалиевич
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент,
Наманган давлат университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети
Масъул котиб

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети
Масъул котиб

1. Ollabergan Allaberganov

1950 – 1960-YILLARDA O‘ZBEKISTON SSR QISHLOQ AHOLISINING IJTIMOIIY HAYOTI, MUAMMO VA ZIDDIYATLAR (XORAZM VILOYATI MISOLIDA).....5

2. Муслима Базарова

ЎЗБЕКISTON РЕСПУБЛИКАСИ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРИДА ХОТИН-ҚИЗЛАРИНИНГ ЎРНИ.....11

3. Laylo Begimqulova

AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA MADANIY HAYOT.....20

4. Akmal Mengliboyev

SOVET HOKIMYATI DAVRIDA SURXON VOHASIDA MULKDORLARNI QATAG‘ON QILISH SIYOSATI.....26

5. Asliddin Namazov

SOVET MUSTABID DAVRIDA ILM-FANNI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....31

6. Zuhra Rajabova

SOVETLAR DAVRIDA O‘ZBEKISTONDA TA‘LIM TIZIMINING BA‘ZI MASALALARI....37

7. Dinora Tirkasheva

QASHQADARYO VOHASI AHOLISI HUNARMANDCHILIGIDA QADIMGI E‘TIQOD IZLARI.....42

8. Umarali Shamayev

XIX – XX ASRLARDA DENOV TUMANI YODGORLIKLARINING O‘RGANILISH TARIXI.....47

9. Feruza Qayumova

FARG‘ONA VODIYSIDA TURIZMNING SHAKLLANISHIGA DOIR AYRIM MULOHAZALAR (1920 – 1936 yillar misolida).....52

10. G‘ayratbek Xaydarov

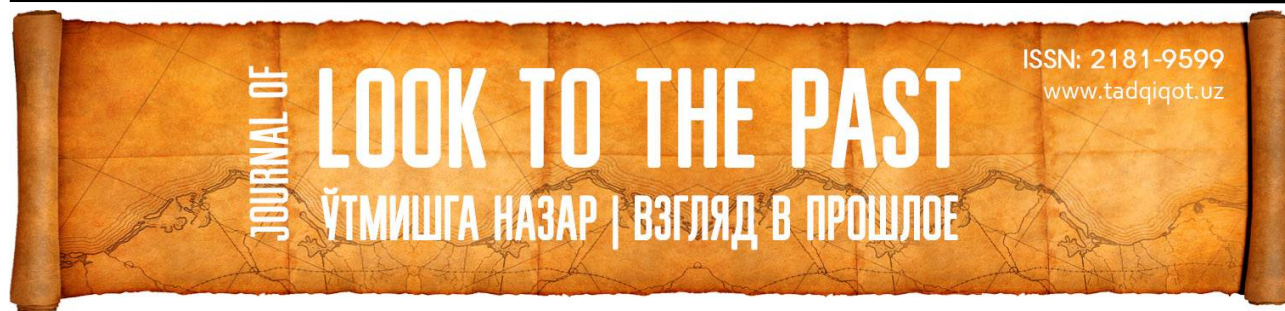
O‘ZBEKISTON VA ROSSIYA FEDERATSIYASI HAMKORLIK ALOQALARI TARIXI (1992 – 2013-yy.).....57

11. Тўлкин Худойкулов

ХИВА ХОНЛИГИ МАРКАЗИЙ БОШҚАРУВИНИНГ ИЧКИ ВА ТАШҚИ ОМИЛЛАРИ: МАЪМУРИЙ ИДОРАСИ ВА МАҲАЛЛИЙ БОШҚАРУВ ТИЗИМИ.....62

12. Ўткир Якубов

ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ДАВРИДА ЎЗБЕКISTONDA ХАЛҚ ХЎЖАЛИГИ, ҚУРИЛИШЛАР, “ИШЧИЛАР БАТАЛЬОНИ” ВА ДЕМОГРАФИК ЖАРАЁНЛАР.....70

Asliddin Turobovich Namazov,
O'zDJTU
mustaqil izlanuvchi

SOVET MUSTABID DAVRIDA ILM-FANNI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

For citation: Asliddin T. Namazov. SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF SCIENCE DURING THE PERIOD OF SOVIET STRENGTH. Look to the past. 2024, vol. 7, issue 11, pp.31-36

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14205840>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Sovet Ittifoqida siyosiy qatag'on va markazlashtirilgan nazorat kuchaygan davrda fan rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Sovet tizimi kosmik tadqiqotlar va yadro fizikasi kabi sohalarda sezilarli yutuqlarni qo'llab-quvvatlagan bo'lsa-da, ilmiy erkinlik, mafkuraviy nazorat va amaliy tatbiqlarga urg'u berishning o'ziga xos cheklovlari uning ilmiy traektoriyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Maqolada sovet tuzumi davridagi fan taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilib, fan va siyosat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga tanqidiy nuqtai nazardan qarash taklif etiladi. U ilmiy taraqqiyot va intellektual taraqqiyotni ta'minlash uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va akademik erkinlik o'rtasidagi muvozanat zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: mustabid tuzum, siyosiy repressiya, markazlashtirilgan boshqaruv, ilmiy erkinlik, mafkuraviy nazorat, davlat ustunligi, akademik erkinlik.

Аслиддин Туробович Намазов,
УзГУМЯ
независимый исследователь

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НАУКИ В ПЕРИОД СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются особенности развития науки в период усиления политических репрессий и централизованного контроля в Советском Союзе. Хотя советская система способствовала значительному прогрессу в таких областях, как исследование космоса и ядерная физика, присущие ей ограничения научной свободы, идеологический контроль и упор на практическое применение существенно повлияли на ее научную траекторию. В статье анализируются особенности развития науки в период советской власти и предлагается взглянуть на взаимоотношения науки и политики с критической точки зрения. Он подчеркивает необходимость баланса между государственной поддержкой и академической свободой для обеспечения научного и интеллектуального прогресса.

Ключевые слова: авторитаризм, политические репрессии, централизованное управление, научная свобода, идеологический контроль, верховенство государства, академическая свобода.

Asliddin T. Namazov,
UzSWLU
independent researcher

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF SCIENCE DURING THE PERIOD OF SOVIET STRENGTH

ABSTRACT

This article examines the peculiarities of the development of science in the period of increased political repression and centralized control in the Soviet Union. Although the Soviet system fostered significant advances in areas such as space exploration and nuclear physics, the inherent limitations of scientific freedom, ideological control, and emphasis on practical applications significantly influenced its scientific trajectory. The article analyzes the specific features of the development of science during the Soviet regime and proposes to look at the relationship between science and politics from a critical point of view. He emphasizes the need for a balance between state support and academic freedom to ensure scientific progress and intellectual progress.

Index Terms: authoritarianism, political repression, centralized management, scientific freedom, ideological control, state supremacy, academic freedom.

1. Kirish:

“Mustabid” atamasi (taxminan “oʻrnatish” deb tarjima qilinadi) Sovet Ittifoqi davriga, xususan, 1953-yilda Iosif Stalin vafotidan keyingi davrga ishora qiladi. Siyosiy muhit SSSRda ilmfan rivojiga katta taʼsir koʻrsatdi. Markazlashtirilgan rejali iqtisodiyot va qatʼiy mafkuraviy tuzum chegaralarida hamon faoliyat yuritir ekan, sovet fani sezilarli oʻzgarishlar davrini boshidan kechirdi. Ushbu maqolada mustabid davridagi ilmiy taraqqiyotning oʻziga xos xususiyatlari koʻrib chiqiladi, uning traektoriyasini shakllantirgan siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy omillarning oʻzaro taʼsiri tahlil qilinadi.

Bu davrda Gʻarb bilan Sovuq urush raqobati tufayli ilmiy tadqiqotlar uchun mablagʻ keskin oshganiga guvoh boʻlamiz. Bu mafkuraviy nazoratni yumshatish bilan birga, kosmik tadqiqotlardan tortib yadro fizikasigacha boʻlgan turli sohalarda innovatsiyalarning gullab-yashnashiga olib keldi. Biroq, mustabid tizim yangi vazifalarni, jumladan, norozi ovozlarni bostirish, ilmiy tadqiqotlarni siyosilashtirish, sotsialistik mafkura talablarini ilmiy haqiqatga obʼektiv intilish bilan uygʻunlashtirish uchun kurashni ham koʻrdi. Ushbu davrda fan rivojlanishining oʻziga xos xususiyatlarini oʻrganib, ushbu maqola oʻta siyosilashgan muhitda fanning murakkab va kʻpincha qarama-qarshi dinamikasini yoritishga qaratilgan.

2. Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi:

Mustabid davrda sovet ilm-fanining rivojlanishiga oid mavjud adabiyotlarda turli xil istiqbol manzaralari mavjud. Baʼzi olimlar ilmiy taraqqiyotni shakllantirgan siyosiy va mafkuraviy cheklolarga eʼtibor qaratishsa, boshqalari bu davrda erishilgan muhim yutuqlarni taʼkidlashadi. Ilmiy haqiqatga intilish va sovet siyosiy tizimining talablari oʻrtasidagi keskinlik paydo boʻlgan asosiy mavzu.

- Siyosiy nazorat va mafkuraviy taʼsir: Loren Grem va Aleksandr Dallin kabi olimlar tadqiqot yoʻnalishini belgilashda Kommunistik partiyaning rolini keng hujjatlashtirishgan, koʻpincha harbiy va sanoat ilovalari bilan loyihalarga ustunlik berishgan. Ularning taʼkidlashicha, “amaliy fan”ga bunday urgʻu fundamental tadqiqotlar va tadqiqot erkinligi evaziga kelgan.

- Ilmiy yutuqlar: Kichik Jeyms R.Killian va Jon R.Teeterning asarlari sovet fanining, xususan, kosmik tadqiqotlar, yadro fizikasi va harbiy texnologiya kabi sohalardagi ajoyib

yutuqlariga qaratilgan. Ular tadqiqotga davlat sarmoyasini va bu yutuqlar uchun sovet olimlarining iste'dodini baholaydilar.

- Alohida olimlarning roli: Sheilagh C.Ogilvie va Daniel Kevles tomonidan olib borilgan tadqiqotlar individual olimlarning tajribalarini o'rganadi, bu tizimni boshqarishning murakkabligini ta'kidlab, muvofiqlik va ilmiy yorqinlikni ham mukofotlaydi. Ushbu asarlar mustabid tizim ostidagi olimlarning hayotiy voqeliklarini nozik tushunishni taklif qiladi.

- Destalinizatsiyaning ta'siri: Devid Xolluey va Devid E.Xolloueyning tadqiqotlari Xrushchevning "destalinizatsiyasi"ning sovet faniga ta'sirini tahlil qiladi. Bu davr tsenzuraning yumshashi va so'z erkinligining kuchayishiga guvoh bo'lgan bo'lsa-da, mafkuraviy nazorat ta'sirining davom etishini va markazlashtirilgan rejalashtirish tizimi tomonidan qo'yilgan cheklolarni ham ko'rdi.

Ushbu maqolada sovet mustabid davri fanini rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish uchun ko'p qirrali yondashuv qabul qilinadi. U asosiy va ikkilamchi manbalarning kombinatsiyasidan foydalanadi, jumladan:

- Arxiv materiallari: Sovet arxivlari, xususan, ilmiy muassasalar va loyihalar bilan bog'liq bo'lgan arxivlarga kirish ushbu davrdagi fanning ichki dinamikasi haqida bebaho tushunchalarni beradi;

- Nashr qilingan hisobotlar va hujjatlar: hukumat hisobotlari, ilmiy nashrlar va rasmiy chiqishlar sovet fanining maqsadlari, ustuvor yo'nalishlari va muammolari haqida tushuncha beradi;

- Xotiralar va shaxsiy hisoblar: Ilmiy korxonada ishtirok etgan olimlar, muhandislar va boshqa shaxslarning birinchi qo'l hisoblari Sovet tizimida faoliyat yuritayotganlarning hayotiy tajribalari haqida qimmatli istiqbollarni beradi;

- Qiyosiy tahlil: Maqolada sovet ilm-fani taraqqiyotini shu davrdagi boshqa mamlakatlar ilm-fani tajribalari bilan qiyoslash orqali SSSR olimlari oldida turgan o'ziga xos muammo va imkoniyatlar yoritib beriladi.

Ushbu fanlararo yondashuv sovet ilm-fan taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsatib, mustabid davrida fan, siyosat va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni har tomonlama tahlil qilish imkonini beradi.

3. Natijalar va tahlil:

Mavjud manbalarni tahlil qilish Sovet mustabid (1953 – 1964) davrida fanning rivojlanishini shakllantirgan bir qator o'ziga xos xususiyatlarni aniqlaydi:

1. Kengaytirilgan moliyalashtirish va amaliy tadqiqotlarga e'tibor:

- Stalindan keyingi davrda G'arb bilan Sovuq urush davridagi raqobat tufayli ilmiy tadqiqotlar uchun mablag' keskin ko'paydi. Bu ilg'or texnologiyalarni, xususan, harbiy va sanoatda qo'llaniladigan sohalarida rivojlanishining o'sishiga olib keldi.

- "Amaliy fan"ga bunday urg'u koinotni o'rganish, yadro fizikasi va harbiy texnologiya kabi sohalarida sezilarli yutuqlarga erishdi. Masalan, 1957-yilda Sputnikning uchirilishi sovet ilm-fanining jasorati ramziyga aylandi va "kosmik poyga"ni boshlab berdi.

2. Mafkuraviy nazoratning yumshoqroq, ammo doimiy ta'siri:

- Xrushchevning destalinizatsiyasi tsenzuraning yumshashiga va mafkuraviy nazoratning nisbatan yumshatilishiga olib keldi. Olimlarga Stalinistik ta'limotning qat'iy chegaralaridan tashqarida o'z fikrlarini ifodalash va tadqiqot mavzularini olib borish uchun ko'proq erkinlik berildi.

- Biroq mafkuraning ta'siri sezilarli darajada saqlanib qoldi. Olimlarga eksperiment o'tkazish uchun ko'proq erkinlik berilgan bo'lsa-da, marksistik-leninistik falsafaning asosiy tamoyillari tadqiqot yo'nalishini va topilmalar talqinini shakllantirishda davom etdi.

3. "Katta fan"ning yuksalishi va markazlashgan rejalashtirish:

- Mustabid tuzum ko'pincha davlat tomonidan moliyalashtiriladigan va nazorat qilinadigan yirik ilmiy-tadqiqot institutlari va laboratoriyalarni paydo qildi. Ushbu "Katta fan" modeli markazlashtirilgan rejalashtirish va muvofiqlashtirishni ta'kidlab, milliy maqsadlarni individual tashabbusdan ustun qo'ydi.

- Bu yondashuv ma'lum texnologiyalarning jadal rivojlanishiga yordam bergan bo'lsa-da, mustaqil tadqiqotlarni ham bo'g'ib, yangi ilmiy paradigmalarning paydo bo'lishiga to'sqinlik qildi.

4. Ilmiy avtonomiya uchun kurash:

- Mablag'larning ko'payishi va mafkuraviy bosimning nisbatan yumshatilganiga qaramay, ko'plab olimlar o'z avtonomiyalarini saqlab qolishda qiyinchiliklarga duch kelishdi. Ular ilmiy taraqqiyot ko'pincha siyosiy kun tartibi bilan bog'liq bo'lgan murakkab tizimda harakat qilishdi.

- Siyosiy oqibatlardan qo'rqish o'zgacha fikrni to'xtatdi va noan'anaviy tadqiqotlarga intilishni chekladi. Ilmiy tadqiqot va siyosiy cheklovlar o'rtasidagi bu keskinlik noaniqlik va o'z-o'zini tsenzura muhitini yaratdi.

5. Mustabid tuzumning sovet faniga qoldirgan merosi:

- Mustabid davri sovet fanining traektoriyasiga doimiy ta'sir ko'rsatdi. U texnologik rivojlanish uchun mustahkam poydevor yaratdi, lekin ayni paytda davlat tomonidan nazorat qilinadigan tadqiqotni individual ijodkorlik va erkin so'rovdan ustun qo'yadigan tizimni yaratdi.

- Bu davr merosini sovet ilm-fan tizimining kuchli va zaif tomonlari, shuningdek, yangi rivojlanayotgan ilmiy landshaftning murakkabliklarida harakat qilishda postsovet olimlari duch keladigan muammolarga oid davom etayotgan munozaralarda ko'rish mumkin.

Bu xususiyatlar ilm-fan taraqqiyotining murakkab manzarasini taqdim etish bilan birga, mustabid davrining o'ziga xos dinamikasini ko'rsatadi. Siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri ajoyib yutuqlarga va chuqur cheklovlarga yordam beradigan tizimni yaratdi va pirovardida keyingi o'n yilliklarda sovet fanining yo'nalishini shakllantirdi.

Sovet mustabid davridagi fan taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlari murakkab va ko'pincha qarama-qarshi manzarani ochib beradi. Bu davr, xususan, amaliy fan va texnika taraqqiyotida sezilarli yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, siyosiy va mafkuraviy cheklovlar bilan bog'liq jiddiy cheklovlar bilan ham ajralib turdi. Sovuq urush sabab bo'lgan ilmiy tadqiqotlarga ajratilgan katta mablag' "Katta fan"ning yuksalishiga va ilg'or texnologiyalarning rivojlanishiga yordam berdi. Amaliy tadqiqotlarga bunday e'tibor, Sovet Ittifoqining kosmik tadqiqotlar va yadro fizikasi kabi sohalardagi muvaffaqiyatlariga hissa qo'shgan holda, fundamental tadqiqotlar va mavhumroq ilmiy savollarni o'rganish evaziga to'g'ri keldi. Xrushchevning "destalinizatsiyasi" davrida mafkuraviy nazoratning yumshatilgani so'z va ilmiy izlanish erkinligini oshirish imkonini berdi. Biroq, mafkura ta'siri katta kuch bo'lib qoldi, tadqiqot yo'nalishini shakllantirdi va siyosiy jihatdan nozik deb topilgan mavzular bilan shug'ullanishni chekladi. Ilmiy izlanish va mafkuraviy talablar o'rtasidagi bu keskinlik olimlar uchun murakkab muhit yaratib, ko'pincha ularni intellektual qiziqishlari va tizim talablari o'rtasida harakatlanishga majbur qildi. Ilmiy muxtoriyat uchun kurash mustabid tizimning belgilovchi xususiyatiga aylandi. Olimlar Stalin davriga nisbatan ko'proq erkinlikka ega bo'lishsa-da, ular hali ham davlat tomonidan nazorat qilinadigan tadqiqotlar va shaxsiy tashabbusdan ko'ra milliy maqsadlarni birinchi o'ringa qo'yadigan tizimda ishladilar. Ushbu markazlashtirilgan rejalashtirish modeli ma'lum sohalarda jadal rivojlanishga yordam bergan holda, yangi ilmiy paradigmalarning paydo bo'lishiga va mustaqil tadqiqot dasturlarini ishlab chiqishga to'sqinlik qildi.

Sovet ilm-fani uchun mustabid davrining merosi ko'pqirrali. Bir tomondan, u SSSRni texnologik taraqqiyotning birinchi qatoriga olib boradigan ajoyib ilmiy taraqqiyot davriga guvoh bo'ldi. Boshqa tomondan, ushbu davrda tashkil etilgan tizim texnologik innovatsiyalarni rag'batlantirish bilan birga, markazlashtirilgan rejalashtirish va mafkuraviy nazoratga juda bog'liq bo'lgan fan modelini ham mustahkamladi. Ushbu davr tahlili fan va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni, ayniqsa, juda siyosiylashgan muhitda nozik tushunish zarurligini ta'kidlaydi. Ilmiy bilimlarga intilish siyosiy rejalar va mafkuraviy tazyiqlar ta'sirida bo'lishi mumkin bo'lsa-da, ilmiy avtonomiyaning muhimligini va ortiqcha tashqi cheklovlarsiz tadqiqot olib borish erkinligini tan olish juda muhimdir. Oxir oqibat, mustabid davri totalitar tizimdagi fan taraqqiyotining murakkabligini tushunish uchun qimmatli misolni taklif qiladi. Bu ilmiy izlanishlar siyosiy va mafkuraviy nazorat ostida bo'lganda ham ajoyib yutuqlar, ham chuqur cheklanish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Bu davr tahlili milliy ustuvorliklar va ilmiy haqiqatga intilish o'rtasidagi muvozanatni

saqlashning hal qiluvchi ahamiyatini eslatib turadi, shu bilan birga, ilmiy taraqqiyotni rivojlantirishda shaxs ijodi va intellektual erkinlikning hayotiy rolini e'tirof etadi.

4. Xulosalar:

Sovet mustabid davri (bu atama ko'pincha kuchaygan siyosiy qatag'on va markazlashgan nazorat davrini ifodalash uchun ishlatiladi) muhim ilmiy yutuqlarni namoyon etishi bilan birga, uning rivojlanishini shakllantirgan o'ziga xos xususiyatlar majmuasi bilan ham ajralib turardi. Davlatning hukmronligi, uning mafkuraviy nazorati, sof ilmiy izlanishdan ko'ra amaliy qo'llashga e'tibor qaratilishi ilmiy manzarani shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynadi. Sovet tizimi, xususan, kosmik tadqiqotlar va yadro fizikasi kabi sohalarda ulkan yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, u haqiqiy ilmiy erkinlik imkoniyatlarini ham cheklab qo'ydi. O'zgacha fikrdan qo'rqish va tadqiqotni davlat kun tartibiga muvofiqlashtirish bosimi mustaqil fikr va innovatsiyalarga to'sqinlik qildi. Qolaversa, G'arb bilan erkin fikr va ma'lumotlar almashinuvining yo'qligi fan taraqqiyotiga to'sqinlik qildi va sovet ilmiy hamjamiyatida aks-sado palatasini vujudga keltirdi. Bu cheklovlarga qaramay, sovet fanining merosi murakkabligicha qolmoqda. Bu davr resurslarni safarbar qilish va ulkan maqsadlarga erishish uchun markazlashtirilgan tizimning imkoniyatlarini namoyish etdi. Shuningdek, u ilmiy taraqqiyot va siyosiy nazorat o'rtasidagi taranglikni ko'rsatib, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va akademik erkinlik o'rtasidagi muvozanat zarurligini ta'kidladi.

Ushbu davrni o'rganish siyosat va fanning o'zaro ta'siri haqida qimmatli fikrlarni beradi. Bu ilmiy urinishlar siyosiy mafkuralar va milliy ambitsiyalar bilan chambarchas bog'liq bo'lganda ham ijobiy, ham salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkinligini eslatib turadi. Sovet fanini rivojlanishining xususiyatlarini tushunish fanning jamiyatdagi o'rni va mustaqil izlanish hamda intellektual erkinlikni rag'batlantiradigan muhitni shakllantirishning ahamiyati haqidagi zamonaviy munozaralarga yordam beradi.

Iqtiboslar/Сноски/References:

1. Овсянников Н.А. Победа ленинско-сталинской национальной политики на культурном фронте в УзССР. /Народной образование в УзССР за 15 лет. -Т.: Davlat o'quv-pedagogika, 1939. -B:7 – 24. [Ovsyannikov N.A. The victory of the Leninist-Stalinist national policy on the cultural front in the Uzbek SSR. /Public education in the UzSSR for 15 years. -Т.: Davlat o'quv-pedagogika, 1939. -B:7 – 24.]
2. Таканаев Н.М., Рутман Т.М.. Дошкольное воспитание в Узбекистане” /Народной образование в Уз ССР за 15 лет. -Т.: Davlat o'quv-pedagogika, 1939. -B:25 – 35. [Takanaev N.M., Rutman T.M.. Preschool education in Uzbekistan” /Public education in the Uzbek SSR for 15 years. -Т.: Davlat o'quv-pedagogika, 1939. -B:25 – 35.]
3. Чиннова В.А. Изучение русского языка в узбекской школе. /Народной образование в Уз ССР за 15 лет”. -Т.: Davlat o'quv-pedagogika, 1939. -B:79 – 95. [Chinnova V.A. Studying Russian in an Uzbek school. /Public education in the Uzbek SSR for 15 years.” -Т.: Davlat o'quv-pedagogika, 1939. -B: 79 – 95.]
4. Хусанходжаев И. Повышение квалификации учителей УзССР./ Народной образование в Уз ССР за 15 лет. -Т.: Davlat o'quv-pedagogika, 1939. -B:96 – 105. [Хусанходжаев И. Повышение квалификации учителей УзССР./ Народной образование в Уз ССР за 15 лет. -Т.: Davlat o'quv-pedagogika, 1939. -B:96 – 105.]
5. Владимирский Ф.А. Накануне завершения ликвидации неграмотности. /Народной образование в Уз ССР за 15 лет. -Т.: Davlat o'quv-pedagogika, 1939. -B:106 – 117. [Vladimirsky F.A. On the eve of the completion of literacy. /Public education in the Uzbek SSR for 15 years. -Т.: Davlat o'quv-pedagogika, 1939. -B: 106 – 117.]
6. Graham L.R. Rossiya va Sovet Ittifoqidagi fan. Kembrij universiteti matbuoti. (2004). [Graham L.R. Science in Russia and the Soviet Union. Cambridge University Press. (2004).]
7. Whiteside T. Sovet davlati va fani: Rossiyada «ilmiy ziyolilar»ning yuksalishi, 1917 – 1932-yillar. Kembrij universiteti matbuoti. (2002). [Whiteside T. The Soviet State and Science: The Rise of the "Scientific Intellectuals" in Russia, 1917-1932. Cambridge University Press. (2002).]

8. Joravskiy D. Lisenko ishi. /Fan, 1970.,167(3918), 461 – 466. [The case of Joravsky D. Lysenko. / Science, 1970., 167(3918), 461 – 466.]
9. Kozlov V. Sovet fani mafkura soyasida. Rus sharhi, 2012., 71(1), 1 – 19. [Kozlov V. Soviet science in the shadow of ideology. Russian Review, 2012., 71(1), 1 – 19.]
10. Medvedev Z.A. Sovet genetikasi qarama-qarshiligi: qayta baholash./ Fan, 1969., 165(3891), 447 – 451. [Medvedev Z.A. The controversy of Soviet genetics: a reappraisal./ Science, 1969., 165(3891), 447 – 451.]

ЎТМИШГА НАЗАР

7 ЖИЛД, 11 СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

ТОМ 7, НОМЕР 11

LOOK TO THE PAST

VOLUME 7, ISSUE 11

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000